

GRADANSKOPRAVNA ODGOVORNOST ZA ŠTETE PROUZROKOVANE ZAGAĐIVANJEM VODA

U v o d

Opijenost našeg veka ogromnim napretkom tehnike učinila je da je ona postala najsudbonosnija sila ljudske istorije, da se čudu tehnike danas svi klanjaju i da od njega očekuju rešenje svih egzistencijalnih problema današnjeg čovečanstva. U veku koji je sav prožet idejom povećanja materijalnog bogatstva, a samim tim i životnog standarda za sve ljude, tehnika je postala jedini smisao i najveća vrednost pred kojom se povlače svi drugi ideali. Ona je »vjeruju« današnjeg čoveka i na Istoku i na Zapadu. Pri tome se zaboravlja i na negativnu stranu tehničkog razvoja, na mogućnost da čovek potpuno osvoji prirodu i da samim tim postane oruđe nehumane tehnike koju je stvorio. U svom osvajačkom pohodu na prirodu on je menja na način koji ugrožava i njegov opstanak. Opijen svojim sposobnostima da može pomoću tehnike da proizvede sve što želi, bez obzira da li mu je to neophodno — homo tehnicus zaboravlja na činjenicu da van tog svog životnog ambijenta prirode koja ga okružava nema život za njega. Tehničkim napretkom ugrožena je »prirodna razmena materije između čoveka i zemlje« (Marks). Njim su naročito ugrožene vode koje su odavno izgubile prirodno devičanstvo nezagađenosti, tako da je moderan čovek stavljen pred problem kako da mu društvo obezbedi pravo da pije čistu i zdravu vodu koja je neophodan uslov za svako nastanjivanje i jedan od prvih osnova za egzistenciju i život stanovništva, industrije, zanatstva i poljoprivrede. »U jednom veku u kome je čovek zaboravio na poreklo svog života i u kome više ne zna šta mu je bezuslovno potrebno, ako želi da se održi na životu, voda je istovremeno sa drugim izvorima snabdevanja postala žrtva njegove ravnodušnosti.«¹⁾

U nastojanju da se štete prouzrokovane zagađivanjem voda otklone i izbegne apokalipsa moderno društvo se orijentiše uglavnom u pravcu pronalazanja modela i tehnike kojima bi se problem sveo na egzaktne dimenzije. Međutim, u tom pravcu se rešenje ne može naći, jer tehnokratski modeli su doveli do apsurdna i rezultata koji ugrožavaju čitavo čovečanstvo. Radi se o tome da se ovaj na prvi pogled neutralni ideološki kompleks zagađivanja čovekove sredine prisutan i na Istoku i na Zapadu (po čemu se oba sistema po teoriji konvergencije približavaju) postavi sasvim drukčije, tj. da se sudbina savremenog čoveka, čija su svojstva i obeležja de-

1) Rachel Carson: Der stumme Frühling, München, 1963, str. 36.

gradirana na položaj robe, koja se prodaje na tržištu, čoveka koji oploduje kapital i kao sredstvo povećava ekonomski rast i ekspanziju, promeni polazeći sa jednog humanističkog stanovišta po kome čovek nije sredstvo već cilj proizvodnje. Naravno da će na tom putu i tehnika pružiti svoj doprinos, ali u okviru jednog novog morala koji ne odiše kalkulacijom, povećanjem proizvodnje, već novim etosom oslobođenog čoveka za koga treba obezbediti jednu »kvalitetnu« životnu sredinu, u kojoj on sa privrdom mora da uspostavi nov kontakt. Dosadašnja vladavina isključivo tehničkih principa dovela je čovečanstvo na ivicu katastrofe izbacujući u prvi plan kao imperativ vremena zaštitu vode od daljih zagađenja.

Mora se napustiti pogrešno shvatanje rasprostranjeno gotovo kod svih ljudi da je voda neiscrpan i od prirode dat proizvod koji se neograničeno može koristiti i zagađivati. Bacanje raznih otpadaka u vodu postao je najlakši put da ih se oslobodimo, uz garantovanu anonimnost i nesnošenje direktnih posledica ovakve nerazumne radnje, pošto one pogađaju uvek onoga ko se nalazi nizvodno. Više se grade stanovi, bolnice, saobraćajnice i drugi oblici životnog standarda koji uvećavaju prestiž graditelja. Izgradnja prečistača ne donosi takvu reputaciju, a izaziva daleko veće troškove koji se čine neproduktivnim. Iz okolnosti da se voda zagađuje od većeg broja učesnika koji ostaju anonimni, a štete nastaju posle dužeg vremena, one se osećaju kao neka socijalna hipoteka, »socijalni dug«, koji neizbežno i neotklonjivo treba da pogodi celo društvo na putu tehničkog napredka. Taj pogrešni osećaj dovodi do toga da se labavi odgovornost i da se ispuštaju iz vida i one odgovornosti kod kojih je uzrok za zagađivanje vode i prouzrokovao sa imenom i prezimenom tako da ga je lako otkriti i pozvati na odgovornost. U pogledu zaštite vode od zagađivanja nema nikakvog povoda da se odstupi od principa tržišne privrede i da se svi troškovi zagađivanja prebace na celo društvo, pošto ono tobože ima koristi od delatnosti koje zagađuju vodu. Troškovi zagađenja životne sredine moraju da budu snošeni od onog ko ih je prouzrokovao. Ko svojom delatnošću zagađuje vodu zbog čega se i cena čiste vode povećava, moraće ubuduće zato da plati, isto onako kao što se mora platiti i veća cena za robu koje nema u dovoljnoj količini. Princip prouzrokovanja zagađivanja vode, mora u građanskom pravu da postane osnovni kriterijum na kome će se graditi odgovornost zagađivača. Njegovo striktno poštovanje treba da povrati izgubljeno poverenje u građanskopravna sredstva u borbi protiv zagađivanja. Dato poverenje danas ne postoji, i pored svakodnevnih šteta na tekućim vodama, koje se često pretvaraju u industrijske otpadne kloake, najbolji indikator je mali broj sudskih odluka u ovoj materiji ne samo kod nas, već i u drugim zemljama. A i kad se takvi zahtevi pojavljuju oni se uglavnom tiču naknade za uginulu ribu. Očigledno je da je pomor riba u jednoj reci poslednji signal, da je nastupila katastrofna šteta i da su u takvim slučajevima prisutne i druge značajnije štete koje mogu da pogode veći broj ljudi. Građanskopravna zaštita od zagađivanja voda je samo deo zaštite koja na ovom planu treba da postoji i njen je zadatak da pruži zaštitu pojedincu — oštećenom u odnosu na zagađivača (štetnika). Sredstvima javnog prava treba se boriti da se spreči zagađivanje vode, što je nesumnjivo važniji zadatak.

1. Uzroci zagađivanja vode

Voda se smatra zagađenom kad su promenjene njene fizičke, biološke ili hemijske osobine delatnošću ljudi neposredno ili posredno tako da je ona za jedan ili više ciljeva (na primer za piće, za pojenje stoke, za upotrebu u industriji, poljoprivredi, za kupanje itd.) manje podesna nego što je bila u svom prirodnom stanju.

Voda se zagađuje u dve faze: najpre neko štetne materije unese u vodu, pa zatim one menjajući svojstva vode nanose štetu drugima. Visoki stepen zagađenja prouzrokuju otpadne vode koje se u cilju uklanjanja otpadnih materija puštaju u vodoprijemnike. Postoje četiri izvora otpadnih voda: gradovi, industrija, agrikulture, vode nastale spiranjem kišom ili pranjem gradova. Tako samo u Srbiji dospeva i vodoprijemnike sa otpadnim vodama iz naselja sa javnim sistemom kanalizacije oko sto pedeset miliona metara kubnih zagađenja organskog porekla. Organske supstance sadržane u kanalizaciji velikih gradova dovedene u vodoprijemnike potroše sav raspoloživi kiseonik u reci, stvaraju anaerobne uslove, koji dovode do truljenja. Takve vode su nosioci patogenih mikroorganizama, neupotrebljive su za piće i rekreaciju.

Najveću ulogu pri zagađivanju imaju industrijske otpadne vode. One čine više od polove ukupnog opterećenja za vodu. Samo u Srbiji na industrijske otpadne vode dolazi količina od oko 240 miliona metara kubnih. Od te količine oko četrdeset procenata dolazi na hemijsku industriju sa čijim otpadnim vodama ima velikih količina mineralnih i organskih materija i toksičkih jedinjenja koja dospevajući u vodoprijemnike ugrožavaju kvalitet vode i uništavaju floru i faunu.

Veliki zagađivači su pogoni prehrambene industrije, pivare, šećerane, mlekarne, klanice, industrije prerade mesa.

Uništavajuće na vodu deluju otpadne vode industrije obojenih metala koje učestvuju sa 10% u ukupnoj količini otpadnih voda u Srbiji. Iako industrija celuloze i papira ne učestvuje sa znatnim procentom u ukupnosti zagađenih voda, njene otpadne vode predstavljaju jednog od najznačajnijih zagađivača zbog karakteristika otpadnih voda (jedna fabrika celuloze opterećuje vodu kao jedan grad od 350 do 500.000 stanovnika).

Veliki zagađivači su i čeličane, fabrike kože i tekstila, flotacije, priprema i prerade rude. I poljoprivreda ima veliki uticaj na zagađivanje vode. Dovoljno je samo spomenuti veliku količinu veštačkih đubriva i pesticida, koji spiranjem dospevaju u vodotoke i utiču štetno, posebno na ribe.

Pored odbacivanja škodljivih materija, odvođenjem otpadnih voda u industriji i domaćinstvu u vodoprijemnike, zagađivanje vode može da bude prouzrokovano i primenom škodljivih materija. Najveća opasnost od zagađivanja voda potiče od nafte (gubici nafte usled grešaka u manipulaciji, curenje zbog pukotina na tank uređajima, udesi tank cisterni itd.). Voda zagađena naftom oseća se i pri razblaženju jedan prema jedan milion, a jedan tank nafte od 5.000 litara u stanju je da zagadi vodu koja je godišnje potrebna za grad oko 80.000 stanovnika.

Sve veća primena deterdženata, sintetičkih sredstava za pranje, jako zagađuju vode za piće, koče proces samočišćenja i stvaraju neprijatne pene.

Reaktorski uređaji i preduzeća koja primenjuju radioaktivne izotope, ispuštanjem radioaktivnih materijala zagađuju vode i mogu prouzrokovati znatne štete. O poljoprivrednim đubrivima i pesticidima za uništenje štetočina već je bilo govora.

Razne škodljive materije, navodimo one koje je po našim pozitivnim propisima zabranjeno unositi u vode (Pravilnik o opasnim materijama koje se ne smeju unositi u vode — Službeni list SFRJ 3 (1966): amonijak, arsen, bakar, cink, DDT, fenol, fluor, gvožđe, nitrati, olovo, srebro, sulfati, tanin, terpentini, ugljen disulfid, živa itd. mogu na najrazličitije načine (pri korišćenju, proizvodnji, lagerovanju, preradi) da prodru u vodu i da je zagađuju. Uzroci su najčešće oštećenje i nedostaci na uređajima u kojima se koriste ili pogreške ljudi pri njihovoj manipulaciji.

Kakvo će dejstvo imati škodljive materije na vodu zavisi o kakvim se zagađivačima radi — mineralnim ili organskim materijama. Mineralni zagađivači dovode do mućenja, taloženja, promene ukusa i mirisa vode kao i korozije. U velikim količinama deluju i kao otrovi koji uništavaju svu floru i faunu u vodi.

Organski zagađivači iz osnova menjaju ekosisteme vode. Prvobitni biljni proizvođači bivaju uništeni, dolazi do bujanja bakterija i algi. U vodi se smanjuje sadržina kiseonika koja za sobom povlači pomor riba i uništenje svih živih bića koja zavise od kiseonika. U vodi nastaju otrovne materije kao rezultat razlaganja kiseonika. Pod uticajem organskih materija razvijaju se gljivice, bakterije i alge koje deluju kao sekundarni ili tercijalni zagađivači, dok i same ne izumru. Određene organske materije prouzrokuju i akutna trovanja. Delovanjem štetnih materija na vodu, sprečava se i proces samoočišćenja vode. Životinjski i biljni organizmi u reci nisu u stanju da izvrše biološku razgradnju unetih zagađivača u vodu pošto u njoj usled zagađivanja ima sve manje kiseonika, dok se potpuno ovaj proces ne obustavi.

Anorganske materije unete u vodu se ne razgrađuju, ali one gube svoje štetno dejstvo putem prenosa, razblaženja i taloženja.

2. Štete prouzrokovane zagađivanjem voda

Od zagađenih voda štetu trpe ljudi čije je zdravlje ugroženo, živa bića kako u vodi tako i na zemlji. Ove štete ne ostavljaju pošteđene ni poljoprivredu, industriju ni turističku privredu. Oštećenja koja izazivaju zagađene vode nisu samo imovinskog karaktera nego obuhvataju i druga oštećenja — idealnog karaktera koja je vrlo teško nadoknaditi.

Zagađena voda koju upotrebljavaju ljudi za piće izaziva različita oboljenja. Najpoznatije među njima je tifus. Zatim tu dolaze kolera, srdobolja, dizinterija, epidemiska žutica, dečja paraliza i druge. Naročito je opasno ako ovi prouzrokovani zagađuju vodu za piće, kada bolest može da pogodi veliki broj ljudi (setimo se samo nedavno epidemije zarazne žutice u Resniku kod Beograda). U vodi mogu da budu sadržane i razne kance-

rogone materije, dospele preko otpadnih voda, kao što su nafta, sredstva za uništenje štetočina u poljoprivredi (pesticidi i fungicidi) radioaktivne materije, teški metali, itd. Ovi zagađivači mogu izazvati i genetske posledice koje još nisu dovoljno proučene.

Stoka i divlje životinje koje piju zagađenu vodu mogu da obole i uginu. Voda koja je zagađena naftom može biti uzrok uništenja ptica. Zagađene vode prouzrokuju i masovni pomor izvesnih vrsta riba ili svih riba. Smanjenjem kvaliteta vode usled zagađivanja pogođene su najplemenitije vrste riba (pastrmka, lipanj), dok su druge manje plemenite vrste znatno proređene (ciprinidi). Celokupni iznos gubitaka riba usled hroničnog zagađivanja vode je veći od akutnog trovanja riba. Akutno trovanje ne samo da uništava ribu nego čak i riba koja preživi ima smanjeni kvalitet mesa (promena ukusa mesa usled fenola i nafte).

Degradacija vode prouzrokovana zagađivanjem dovodi ne samo do isčezavanja riba usled smanjenja kiseonika, već i do izumiranja sveg prirodnog rastinja u vodi.

Zagađena voda za piće i upotrebu prouzrokuje velike troškove koji su spojeni za preradu takvih voda da bi se ona oslobodila štetnih materija, izazivača bolesti, neprijatnog ukusa i mirisa. Ako je voda jako zagađena ne isplate se troškovi za njeno prečišćavanje.

Industrija koja upotrebljava zagađene vode za rad svojih uređaja (uređaji za hlađenje, za dobijanje pogonske energije i drugi) trpi velike štete. Voda zagađena organskim materijama ima višak ugljendioksida koji napada beton i gvožđe i izaziva koroziju, a voda koja sadrži mangana i gvožđa prouzrokuje u industriji tekstila i papira promenu boje.

I poljoprivreda trpi velike štete zbog zagađenih voda u oblastima gde su locirana industrijska postrojenja. Na primer, samo u okolini Borskog rudnika, ogromni kompleksi zemljišta su potpuno uništeni zbog dejstva otpadnih voda koje se neprečišćene ispuštaju u reke, i njihovim izlivanjem i taloženjem mulja na priobalnim površinama iz flotacije i cijanizacije uništava se njegova plodnost i zemljište ostaje bez vegetacije. Tako gde zemljište nije potpuno devastirano, prinosi u poljoprivredi i šumarstvu su veoma smanjeni²⁾, a vrlo često poljoprivredni proizvodi dobijeni na takvom zemljištu imaju neprijatan ukus.

Estetski i rekreativni značaj vode — kao faktora okoline, koja nam pruža zadovoljenje najrazličitijih potreba od ribolova, plivanja i drugih sportova na vodi, uključujući oporavak na rekama sa čistom vodom, ugrožen je zagađivanjem reka. Ko može da uživa, da se odmara i koristi reku za ribolov, kad je ona pretvorena u industrijsku otpadnu jamu punu smrdljive vode, bez riba i bilo kakvog života u njoj? Turistička privreda trpi od toga ogromne gubitke, hoteli ostaju prazni i turisti odlaze tamo gde im čiste vode mogu garantovati potpuni oporavak i rekreaciju. Ovako zagađenje vode ne samo da postaju ruglo predela u kome se nalaze, već posredno utiče na zdravlje ljudi u tom području, smanjujući im sposobnost za rad kroz smanjenje »kvaliteta životne sredine« u kojoj borave.

2) Pregled šteta koje u basenu Borskog rudnika izazivaju otpadne vode poljoprivredi daje ing. Zivojin Bogdanović u svom radu: »Zaštita poljoprivrede od aerozagađenja i otpadnih voda« SAN, Beograd, 1973. godine.

3. Problem uzročnosti i teškoće obuhvatanja štete kod odgovornosti za zagađene vode

U građanskopravnoj odgovornosti za naknadu štete jedan od neophodnih uslova je postojanje uzročne veze između štete i ponašanja iz koga se izvodi obaveza na naknadu štete. Taj elemenat mora biti sadržan i u pravu odgovornosti za zagađivanje voda. To je sasvim logično kad se govori o odgovornosti koja se vezuje za tačno određeno lice, da uvek mora postojati veza između radnje i posledice, kauzalitet koji povezuje štetni događaj sa radnjom ili delatnošću odgovornog lica. Kad ne bi bilo kauzalne veze, tj. ako bi se šteta nadoknađivala uvek, bez obzira ko je prouzrokovao, kada bi prouzrokovao ostao anonimna, takva naknada štete izlazila bi iz domena građanskopravne odgovornosti. Nije bi bilo opravdano, osim ako ne želimo da odbacimo čitavo individualno pravo odgovornosti za štetu, da se oštećeni prema svom nahodjenju obrati zamišljenom štetniku sa zahtevom za naknadu, a da se ovome onemogućiti da dokaže da nije prouzrokovao štetu.

Štete nastale od zagađivanja vode mogu nastati na velikoj udaljenosti od uzročnika i posle dugog vremena. Zbog toga se pojavljuju teškoće da se utvrdi ko je štetnik. Najčešće kod ovih šteta ne postoji neposredna uzročna veza između zagađivačeve štetne radnje i nastale štete. Šteta je posredno prouzrokovana tako što se događaj koji dovodi do štete odvija u različitim fazama: korišćenje škodljivih materija, promena svojstva vode kada ove materije dospu u vodu (zagađivanje) i nastupanje štete. Ta posredna uzročna veza mora da bude tipična³⁾, neprekinuta i adekvatna šteti nastaloj zbog zagađivanja vode kod pogođenih lica.

Nastaje vrlo težak problem ako uzroci zagađivanja vode dolaze od delatnosti više lica. Postavlja se pitanje kako će u takvom slučaju oštećeni praktično dokazati kauzalitet? U uporenom pravu odgovornosti za zagađivanje vode uvedena je oboriva pretpostavka o solidarnoj odgovornosti više štetnika (§ 22 stav 1 Nemačkog saveznog zakona o vodama iz 1957. godine i Međunarodna konvencija o građanskoj odgovornosti za štete prouzrokovane zagađivanjem naftom od 29. novembra 1969).

Da bi se olakšao težak položaj oštećenog lica, u uporednom zakonodavstvu, pokušava se uvođenjem zakonske pretpostavke o zagađivaču, da se oštećeni oslobodi obaveze da dokazuje tačno poreklo zagađivanja. Pretpostavlja se da je uzročnik zagađivanja držalac onog uređaja koji prema mestu i prema svojstvima materije koju koristi dolazi u obzir. Ova pretpostavka se može obarati, (ovu pretpostavku sadrže čl. 26 st. 5 Austrijskog zakona o vodama i § 22 Nemačkog zakona o vodama). Ne samo da je teško utvrditi postojanje uzročne veze kod šteta prouzrokovanih zagađivanjem vode, nego problemi nastaju i kod utvrđivanja obima štete. Najpre zbog toga što se ne nadoknađuju sve štete, postoji jedan deo štete koji se mora tolerisati. Treba nadoknaditi samo štete preko tog obima (abnormalne štete). Čak i kad su te granice povučene, jedan deo štete je

³⁾ Druge delatnosti koje mogu da dovedu do promena svojstava vode (zbog zagrevanja, zaustavljanja vode branama itd.) nedostaje karakteristika tipičnog rizika da bi mogle da budu podvedene pod odgovornost zbog zagađivanja vode.

lako brojčano izraziti, (na primer ako se može prebrojati uginula riba ili ako se može utvrditi vrednost jednog podzemnog izvora koji je više neupotrebljiv), Drugi deo štete ostaje nevidljiv, jer gubici nisu egzaktni niti se mogu imovinskim vrednostima izraziti (štete opšte upotrebe). Sve to dovodi, kako kaže dr Hans-Urlich Müller⁴⁾ do pojave socijalnih troškova. To su »štete koje, mada su direktno ili indirektno kauzalno povezane sa proizvodnjom i raspodelom, ne ulaze u ekonomski obračun troškova (privrednog subjekta ko ih je prouzrokovao) pa se snose od strane trećih lica i društva.«

4. Osnov odgovornosti za zagađivanje voda i opšti uslovi odgovornosti

U Jugoslaviji ne postoje posebni propisi koji regulišu problem građansko pravne odgovornosti za zagađivanje voda, da iz njih možemo da izvučemo odgovor na pitanje kakav je osnov te odgovornosti — skrivljeno ponašanje (»na naknadu štete ne obavezuje šteta već krivica«) ili odgovornost za rizik stvoren određenom delatnošću, za rezultat delatnosti, bez obzira da li se radi o krivici ili ne.⁵⁾ Međutim, posebno regulisanje pitanja naknade štete prouzrokovane zagađivanjem voda škodljivim materijama nalazimo u uporednom zakonodavstvu (§ 26 Austrijskog zakona o vodama od 18. februara 1959. godine, § 22 Saveznog nemačkog zakona o vodama od 27. jula 1959. godine⁶⁾, a na međunarodnom planu postoji Međunarodna konvencija o građanskoj odgovornosti za štete nastale zagađivanjem naftom doneta u Brislu 29. XI 1969. godine.). Rešenja koja postoje po ovom pitanju u navedenim propisima polaze od odgovornosti za rizik, koji je vezan za određene uređaje ili delatnosti čijom egzistencijom ili radom nastaje opasnost od zagađivanja za vodu.

Ne bismo se mogli složiti sa stavom iznetim u našoj teoriji⁷⁾ »da bi po principu rizika trebalo da se uvek odgovara za štetu od škodljivih materija pa bez obzira da li je ona nastala u procesu proizvodnje ili drugim aktivnostima ili u svakodnevnom životu«. Takav stav doveo bi do nepotrebnog proširenja objektivne odgovornosti. Kod pitanja koja činje-

4) Dr. Hans-Urlich Müller: Der privatrechtliche Schutz vor Gewässerverunreinigungen und die Haftung, Zürich, 1968, str. 24.

5) Naš Osnovni zakon o vodama od 1965. godine (koji je prestao da važi 31. XII 1971..) tretira samo problem zagađivanja vode škodljivim materijama sa gledišta krivičnog i upravnog prava. To isto važi i za republičke zakone o vodama.

6) § 22 Nemačkog saveznog zakona o vodama glasi: »Ko unosi ili uvodi u vodu materije ili tako deluje na vodu da menja fizičke, hemijske ili biološke osobine vode, obavezan je da nadoknadi štetu koja za drugog iz tog proizađe. Ako su više njih delovali svaki proizvođač odgovara kao solidarni dužnik. — Ako prispeju u vodu iz jednog uređaja koji je određen da proizvodi, prerađuje, lageruje taloži, prevози ili odvodi takve materije, koje u nju nisu unete ili uvedene, vlasnik uređaja je obavezan da nadoknadi štetu koja je time drugim licima prouzrokovana' stav 1. rečenica 2 analogno se primenjuje. Obaveza na naknadu štete ne nastaje, ako je šteta prouzrokovana usled više sile.

7) Dr. Ljubiša Milošević: Štete od škodljivih materija i pitanje naknade tih šteta, Beograd, 1972, str. 89.

nična stanja treba da budu obuhvaćena objektivnom odgovornošću, čini nam se da njoj podležu samo one radnje sa kojima je spojen tipičan rizik da će prouzrokovati zagađivanje vode. One se ograničavaju na uređaje koji »proizvode, prerađuju, lageruju ili prevoze« materije škodljive za vodu. Odgovornost se vezuje za pogon tih uređaja (na primer, uređaji za proizvodnju štetnih materija, kanalizacione cevi, tank uređaji i cisterne, silosi stočne hrane, aparati za galvanizaciju itd. Neće se primeniti objektivna odgovornost na druge uređaje koji nemaju navedene funkcije (iz jednog mlina u vodu dospeju škodljive materije koje su upotrebljene za uništenje glodara).

Objektivna odgovornost za štete prouzrokovane zagađivanjem voda primenjuje se i na one delatnosti koje su generalno pogodne da prouzrokuju zagađivanje vode, koje su »usmerene na unošenje tih materija u vodu«. Ovde objektivna odgovornost (inače se za ljudske radnje odgovara po principu krivide) obuhvata one slučajeve kod kojih rizik nije povezan sa radom nekod preduzeća. Ali bezopasne radnje koje po pravilu ne dovode do zagađivanja vode, (neko prolazeći mostom ispusti kantu nafte u vodu), ne spadaju pod objektivnu odgovornost.⁸

Objektivna odgovornost za štete prouzrokovane zagađivanjem voda mora dakle da bude ograničena samo na radnje koje su povezane sa posebnom opasnošću. Čim se pojavi šteta kao posledica opasne delatnosti, koja je opisana pravilom o objektivnoj odgovornosti, ona se primenjuje bez obzira na činjenicu da li je štetnik privatnopravni ili javnopravni subjekt.

Kod odgovornosti za štete prouzrokovane zagađivanjem vode radom raznih uređaja odgovornosti mora da bude vezana ne za vlasnika uređaja (to je formalni kriterijum) već za držaoca uređaja, za onog ko kontroliše opasnost nastanka takve štete i za čiji račun i rizik taj uređaj radi (materijalni kriterijum). Samo je takvo lice u stanju da spreči zagađivanje vode.

Kod odgovornosti za radnje obaveza na naknadu štete treba da bude nametnuta onom licu koje preduzme radnju ili propuštanje skopčano sa rizikom zagađivanja vode.

Obaveza na naknadu štete pretpostavlja štetu usled zagađivanja vode koja je prouzrokovana radom posebnog uređaja ili posebne radnje. Neposredni uzrok štete predstavlja promena svojstva vode prouzrokovana zagađivanjem. Sudska praksa treba bliže da odredi šta se sve podrazumeva pod zagađivanjem.

Pošto je o drugoj pretpostavci za građanskopravnu odgovornost (uzročnoj vezi već bilo govora, ovde je nećemo tretirati). Problem se pojavljuje sa protivpravnošću radnje, s obzirom na činjenicu da do štete dolazi u većini slučajeva na osnovu opšte dozvole upravnog organa za rad određenih uređaja kao i dozvoljenom upotrebom škodljivih materija u svakodnevnom životu. Po mišljenju izraženom u našoj teoriji⁹) protivpravna radnja kao uslov štetnikove odgovornosti za štetu od škodljivih materija ne predstavlja poseban uslov ove odgovornosti. Čini nam se da je ovde po-

8) Dr. Hans-Urlich Müller, op. cit., str. 145.

9) Dr. Ljubiša Milošević: op. cit str. 88

jam protivpravnosti najuže shvaćen kao protivnost konkretnoj normi koja zabranjuje štetno ponašanje. Protivpravnost se u teoriji i šire shvata¹⁰⁾ kao povreda načela celokupnog pisanog i nepisanog prava po kojima postoji obaveza izbegavanja nanošenja štete i preduzimanje zaštitnih mera od strane onog ko stvara opasno stanje. Svaka povreda takvih pravila ponašanja je protivpravna, čak i kad nije povređen ni jedan propis zakona o zaštiti voda. Odobrenje upravnog organa za rad opasnog uređaja ne daje ovlašćenje da se nanosi šteta, već samo utvrđuje da za odgovornost delatnost ne postoje upravnopravne smetnje.

Opšti razlozi za isključenje odgovornosti (viša sila, krivica oštećenog lica) važe i kod odgovornosti za zagađivanje vode, pa ih nećemo posebno tretirati.

Pravila o objektivnoj odgovornosti za zagađivanje ovde ne mogu uvek da pomognu oštećenom licu. Ona otkazuju u slučajevima kodā su štete prouzrokovane usled hroničnog zagađivanja vode više zagađivača, pri čemu svaki od njih zagađuje vodu tako malo da bi šteta nastala u punomnom obimu i bez učešća pojedinog zagađivača. U takvom slučaju odgovornost ne postoji pošto nedostaje uzročna veza između štete i konkretnog uzroka u pitanju. Nedostatak građanskopravne zaštite u ovom domenu treba nadoknaditi zaštitom u oblasti javnog prava-upravnopravnim i krivičnopravnim propisima

LA RESPONSABILITE CIVILE POUR LES DOMMAGES CAUSES PAR LA CONTAMINATION DES EAUX

R é s u m é

Par la contamination des eaux de plus en plus grande qui se développe en tant que résultat de l'industrialisation (les eaux industrielles résiduaires) et de l'accroissement du nombre de la population dans les villes (les eaux résiduaires de la canalisation) les cours d'eau naturelles sont mis en danger qui se transforment en cloaque d'aeux fétilides qui provoque les dommages tant aux hommes qu'à tout le monde végétal et animal. Les dimensions de ces dommages sont de jour en jour de plus en plus grandes, et leurs auteurs s'ingénient, et quand ils sont connus, à faire passer ces dommages sur toute la société (ce que l'on appelle les dommages sociaux). C'est pourquoi le droit civil, par les règles sur la responsabilité doit s'engager dans la lutte contre les facteurs de contamination de l'environnement, en rattachant la responsabilité à l'auteur du dommage, l'agent provocateur, toutes les fois qu'il peut être identifié.

10) Karl Oftinger: Schweizerisches Haftpflichtrecht I, Zürich 1959, str. 112.

Le fondement de cette responsabilité doit être le risque créé par les activités qui sont propres à provoquer la contamination de l'eau. Pour la contamination de l'eau sont responsables: 1) le détenteur de l'installation par l'exploitation de laquelle (le travail la contamination a été causée, pour autant que l'installation est destinée à la production ou à l'utilisation des matières qui changent les propriétés de l'eau, de les emmagasiner, les rejeter ou laisser passer, les dériver ou les transporter plus loin; 2) celui qui fait entrer ou introduire dans l'eau de telles matières directement ou indirectement, pour autant que son acte est propre à provoquer ce résultat. Pour faciliter à la personne lésée de fournir la preuve du rapport causal, il faut introduire dans le droit de responsabilité l'hypothèse légale de la causalité, selon laquelle en tant qu'agent provocateur de la contamination de l'eau est supposé le détenteur de l'installation qui selon le lieu et selon les qualités spécifiques de la matière dont il fait usage vient en considération.

Cette hypothèse peut être réfutée en prouvant les faits qui justifient les doutes sérieux en une telle cause.